

DOI 10.37491/UNZ.108.7
УДК 346.91+347.9

Ілля ОЗАДОВСЬКИЙ¹

УНІФІКАЦІЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО СПОСОБІВ І ПРАВИЛ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Досліджено проблему уніфікації практики Верховного Суду щодо способів та правил тлумачення норм права як засобу забезпечення єдності судової практики у цивільному та господарському судочинстві. Наукова проблема полягає в тому, що недостатнє забезпечення єдності судової практики традиційно розглядається як істотний недолік української правової системи, а одним із виявів цієї проблеми є непрогнозованість у формуванні та зміні судами правозастосовної практики, тоді як питання про юридичне значення методологічних суджень суду касаційної інстанції залишається невирішеним. Метою статті є з'ясування того, чи може Верховний Суд уніфікувати судову практику використання способів та правил тлумачення норм права, а якщо так, то в якій спосіб. На підставі аналізу практики Верховного Суду автор доводить, що звернення суду касаційної інстанції до методологічного апарату залишається непослідовним і непрогнозованим, тоді як обрання певного способу тлумачення безпосередньо визначає результат вирішення спору і здатне змінити його на протилежний. Досліджено співвідношення способів і правил тлумачення зі змістом висновку щодо застосування норм права в розумінні ч. 4 ст. 236 Господарського процесуального кодексу України та ч. 4 ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України. Уста-

¹ асистент кафедри економічного права та економічного судочинства навчально-наукового інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, illialo1999@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-2427-3300>.

новлено, що поділ тверджень суду на *ratio decidendi* (підставу рішення) та *dictum* (побіжно сказано), запозичений із права країн англосаксонської системи, певною мірою прийнятий Верховним Судом, однак не дає однозначної відповіді на поставлене питання ані в українській, ані в американській доктрині. Обґрунтовується, що хоча методологічні судження суду касаційної інстанції зазвичай відносять до обґрунтування правової позиції, окреме таке судження може одночасно бути висновком щодо застосування інших норм права, насамперед тих, що регулюють звернення до джерел права, а отже, бути обов'язковим для врахування судами. Окремо досліджено придатність запропонованої концепції до практичного застосування через критерій подібності правовідносин і показано, що еволюція практики Верховного Суду в бік гнучкого розуміння такої подібності цьому не перешкоджає. У статті визначено межі можливої уніфікації судової практики щодо способів та правил тлумачення норм права: придатними для формування висновків щодо застосування норм права є питання, що піддаються конкретизації, коло яких досліджено на прикладі Сполучених Штатів Америки. Аргументовано недоречність запровадження універсальних стандартів тлумачення з огляду на іноземний досвід. Виснувано, що неможливість конкретизації окремих методологічних міркувань не позбавляє їх юридичного значення, оскільки вони є рекомендаційним орієнтиром для судів нижчих інстанцій, а тому важливо, щоб Верховний Суд під час вирішення складних питань права приділяв письмовому викладенню таких міркувань достатню увагу.

Ключові слова: способи тлумачення норм права, правила тлумачення норм права, висновок щодо застосування норм права, судова практика.

Постановка проблеми та її актуальність. Недостатнє забезпечення єдності судової практики в Україні давно багатьма вважається істотним недоліком української правової системи. Недарма більшість останніх судових реформ в Україні була спрямована на вирішення зазначеної проблеми, однак наразі можна констатувати, що вона залишається актуальною.

Одним із виявів означеної проблеми є непередбачуваність у формуванні та зміні судами правозастосовної практики. Гострий характер цього наріжного аспекту загальної проблеми забезпечення єдності судової практики був порівняно нещодавно підкреслений рішенням Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), який визнав, що тлумачення Великою Палатою Верховного Суду однозначних положень національного закону зробило результат провадження непередбачуваним і суперечило принципу юридичної визначеності [1].

У справі, яка передувала зверненню учасника справи до ЄСПЛ, Велика Палата Верховного Суду відійшла від буквального тлумачення норми закону та застосувала її у світлі практики ЄСПЛ щодо заборони дис-

кримінації [2]. Загальновідомим є те, що наскільки текст закону є вирішальним для вирішення справи залежить від правових поглядів самого юриста, який застосовує закон. Суддя може спрямувати розгляд справи в різні напрямки, застосувавши норму права буквально, оцінивши факти справи через загальний принцип права чи категорію правової доктрини або розглянувши текст норми в контексті основоположних прав чи попередньої практики Верховного Суду [3, с. 128].

Аналіз рішень Верховного Суду в цивільних та господарських справах вказує на те, що останній під час тлумачення норм звертається до методологічного апарату непослідовно та непрогнозовано. Наведене ставить питання: чи може Верховним Судом бути уніфікована судова практика щодо того, як тлумачити закон, а якщо так — то до якої межі така уніфікація може бути здійснена та яке значення для правової системи повинні мати правові позиції Верховного Суду з цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушене питання або його окремі аспекти одержали обмежену увагу з боку національних дослідників. Так, О. Гаврилюк досліджував можливість упорядкування єдності судової практики шляхом запровадження стандарту тлумачення. Учений доводить необхідність упорядкування судового правотлумачення за допомогою ухвалення Радою Європи відповідного міжнародного акта та зосереджується на елементах такого тлумачення та їхній ієрархії, при цьому іноземний досвід запровадження стандартів тлумачення залишається недостатньо дослідженим. Окрім того, автором практично не порушуються питання практичної імплементації стандарту тлумачення в правову систему України, зокрема механізмів його застосування судами [4].

М. Шумило, досліджуючи формування та юридичну силу висновків Верховного Суду щодо застосування норм права, звернув увагу на важливість зазначення в постановах Верховного Суду інструментів правничої герменевтики, які пояснюють логіку й алгоритм ухвалення рішення касаційним судом, однак не дослідив повною мірою юридичне значення такого тексту. При цьому науковець, очевидно, розмежовує правові висновки Верховного Суду і застосовані підходи, які уможливили такий результат, однак не обґрунтовує таке розмежування [5, с. 53].

К. М. Пільков приділив значну увагу розмежуванню мотивувальної частини постанови Верховного Суду від його висновків щодо застосування норм права, насамперед звернувшись до дослідження таких елементів судового рішення як *ratio decidendi* (або ж англ. «*holdings*», підставу для рішення) та *dictum* (походить від лат. «сказано»), що походять із правової доктрини країн англосаксонської системи права, однак залишив відкритим питання того, чи використані способи та правила тлумачення стають частиною *ratio decidendi* та висновку щодо застосування норм права відповідно [6, с. 203–205].

У країнах англосаксонської системи права, особливо в США, надання способам та правилам тлумачення значення прецеденту широко вивчалось, однак результати таких досліджень залишаються дискусійними. З останніх робіт варто виділити праці А.-Е. П. Бруля (Aaron-Andrew

Р. Bruhl) [7] та К. Дж. Балдаччі (Christopher J. Baldacci) [8]. Водночас в умовах відмінностей правових систем США та України очевидно не усі висновки А.-Е. П. Бруля та К. Дж. Балдаччі можуть бути релевантними для вітчизняної науки.

Таким чином, низка важливих та означених вище питань у сфері застосування Верховним Судом норм права залишається малодослідженими.

Мета статті. Метою статті є з'ясування того, чи може Верховним Судом бути уніфікована судова практика використання способів і правил тлумачення норм права, а якщо так, то в який спосіб.

Виклад основного матеріалу. Довгий час у Цивільному кодексі України (далі — ЦК України) існували положення, відповідно до яких під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені ст.ст. 257, 258, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину (див. пункт 12 прикінцевих і перехідних положень ЦК України в редакції 01 січня 2024 р. [9]). Аналогічна норма тривалий час була передбачена п. 19 Прикінцевих і перехідних положень ЦК України для воєнного та надзвичайного стану [9], яку згодом виклали в іншій редакції, відповідно до якої у період дії воєнного стану в Україні перебіг позовної давності, визначений цим Кодексом, зупиняється на строк дії такого стану [10]. Зрештою, уряд скасував карантин [11], а законодавець вилучив із ЦК України положення про зупинення перебігу позовної давності в період воєнного стану [12]. Таким чином, спочатку позовна давність продовжувалася на строк дії карантину та воєнного стану, потім була зупинена через воєнний стан, а в підсумку перебіг позовної давності відновився.

Положення ЦК України про продовження позовної давності «на строк дії» карантину, воєнного стану вбачається за можливе тлумачити щонайменше двома способами:

а) позовна давність продовжувала свій перебіг під час дії карантину та воєнного стану, а після спливу відведеного часу — продовжувалася до завершення карантину та воєнного стану;

б) позовна давність продовжувала свій перебіг, однак при цьому продовжувалася на кожен день тривалості карантину.

Різниця між такими способами тлумачення значна. Наприклад, якщо на момент введення карантину пройшло 2,5 роки позовної давності, то після відновлення звичайного перебігу позовної давності в першому випадку позовна давність вважається пропущеною, адже пів року, що залишалися, спливили під час карантину, тоді як у другому випадку — залишається ще пів року позовної давності.

У дискусії одні юристи посилялися на те, що має превалювати перший підхід, виходячи з системного тлумачення норм права та наміру законодавця: якби він хотів відразу фактично зупинити позовну давність, то використав би відповідне формулювання; наступна здійснена законодав-

цем зміна продовження позовної давності на її зупинення лише підтверджує те, що законодавець не прагнув спочатку досягати того наслідку, що й зупинення позовної давності. Інші ж юристи стверджували про невизначеність наміру законодавця, оскільки останній цілком імовірно міг прагнути, щоб особи відкладали необов'язкові справи до завершення карантину, щоб виключало сенс допускати ситуацію, за якої із завершенням карантину спливла б позовна давність. Такі юристи при цьому апелювали до буквального тлумачення норми права, яке має бути основним, указуючи на те, що позовна давність продовжувалася «на строк дії» карантину, а не до його завершення.

Звернення до практики Верховного Суду щодо способів та правил тлумачення норм права вказало на суперечливість та недостатню прогноризованість того, як найвищий суд у системі судустрою послуговується методологічним апаратом.

Для наочності, пропонуємо розглянути справи, у яких також вирішувалося питання позовної давності. Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства. Згідно з ч. 2 ст. 83 ЦК України товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві, при цьому відповідно до ч. 1 ст. 84 ЦК України товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, можуть бути створені лише як господарські товариства або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку [12]. До непідприємницьких товариств законодавством віднесено об'єднання співвласників багатоквартирного будинку [13], громадські об'єднання [14] тощо. Верховний Суд у складі палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду в постанові від 14 вересня 2022 р. у справі № 909/298/21 дійшов висновку, що оскільки ч. 2 ст. 258 ЦК України було доповнено вищенаведеним пунктом Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а змістовне формулювання зазначеного пункту не містить тлумачення терміна «товариство», логічним є висновок щодо застосування спеціальної позовної давності в один рік саме щодо оскарження рішень загальних зборів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, а не юридичних осіб інших організаційно-правових форм та громадських об'єднань. При цьому Верховний Суд відзначив, що п. 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України сформульований нечітко і допускає двозначне тлумачення, однак не пояснює, у чому полягає згаданий дефект [15], враховуючи існування правила тлумачення, згідно з яким ідентичним формулюванням у межах одного і того ж акта не можна давати різного значення, якщо з цього акта не випливає інше [16, с. 101]. Варто зауважити, що зазначене правило тлумачення наразі перегукується із ч. 2 ст. 34 Закону України «Про правотворчу діяльність», відповідно до якого терміни та поняття, що вживаються в нормативно-правовому акті, мають бути уніфіковані впродовж усього його тексту [17].

Інший приклад — відома справа № 916/3006/17, у якій Велика Палата Верховного Суду вирішувала питання тлумачення ст. 88 Закону України «Про нотаріат». Згідно зі ст. 88 вказаного Закону нотаріус вчиняє виконавчі написи за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями — не більше одного року; якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку. Велика Палата Верховного Суду розтлумачила Закон так, що строк для звернення до нотаріуса із заявою про вчинення виконавчого напису, незалежно від суб'єктного складу, становить 3 роки, пославшись на необхідність узгодження зазначеного строку із загальною позовною давністю, що визначена ЦК України в 3 роки, а також на необхідність усунення дискримінації як юридичних, так і фізичних осіб згідно з Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Відповідно були використані елементи системного та конформного тлумачення замість буквального. Згодом відповідач ТОВ «Укркава» виграв справу проти України в ЄСПЛ, який зауважив, що, «з огляду на чіткий текст закону, оскаржувана зміна тлумачення більше нагадувала поправку до закону, аніж врегулювання розбіжностей у судовій практиці» [1].

Наведені приклади показують не лише те, наскільки складною для прогнозування є практика Верховного Суду, а й те, як застосування тих чи інших способів та правил тлумачення радикально змінює його результат, що підводить до питання, чи можливо забезпечити у практиці Верховного Суду методологічну єдність.

Оскільки ЦПК та ГПК України містять норми права, спрямовані на забезпечення єдності судової практики в Україні, насамперед слід звернутися до них. Ключовим є положення ч. 4 ст. 236 ГПК України, відповідно до якої при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду [18], та ч. 4 ст. 263 ЦПК України, яка має подібний зміст [19]. Отже, слід дослідити висновок щодо застосування норм права як правове явище.

Висновок Верховного Суду щодо застосування норм права як об'єкт дослідження залишається предметом дискусій. Найбільше уваги привертають питання форми, змісту, сфери дії висновку, а також відступу від нього. При цьому слід зауважити, що першочерговою проблемою є саме визначення форми висновку, яка не встановлена процесуальними кодексами [18; 19], оскільки від цього значною мірою залежать і його зміст і сфера дії.

Так, В. Сердюк та А. Бабій розмірковують над питаннями того, що саме треба вважати правовим висновком Верховного Суду — текст постанови в цілому, її окрему частину чи висновок без посилання на них, зрештою, указуючи на те, що мотивувальну частину постанови суду касаційної інстанції умовно можна поділити на дві частини: безпосереднє мотивування та правовий висновок — висновок Верховного Суду щодо застосування норми права в подібних правовідносинах [20].

Суддя Великої Палати Верховного Суду К. М. Пільков, досліджуючи питання того, чи може висновок щодо застосування норм права бути сформований імпліцитно, встановив, що ні, за рідкісним винятком, прикладом якого вчений називає висновки про юрисдикцію. Оскільки процесуальний закон визначає порушення цих правил підставою для скасування рішення, незалежно від доводів касаційної скарги, то якщо суд касаційної інстанції не скасував судові рішення у справі з цих підстав, це тягне за собою висновок про те, як суд вирішив юрисдикційне питання [6, с. 203].

Таким чином, висновок щодо застосування норм права, як правило, має бути викладений у мотивувальній частині постанови Верховного Суду, однак не тотожний їй у цілому.

Наведене підводить до питання того, яка саме частина мотивувальної частини постанови Верховного Суду входить до висновку. Відповідь на це питання може дати розуміння того, чи є обґрунтування правового висновку його невід'ємною частиною.

К. М. Пільков, досліджуючи відмежування висновку щодо застосування норм права від решти тексту судового рішення, звертається до напрацювань англосаксонської, зокрема американської, системи права і пропонує враховувати поділ тверджень суду на *ratio decidendi* (або ж англ. «*holdings*», підставу для рішення) та *dictum* (походить від лат. «сказано»). При цьому, аналізуючи різні тести розмежування *ratio decidendi* та *dictum*, які є досить складними, учений пропонує використовувати метод Уембо, суть якого полягає в тому, щоб уявно змінити висновок, стосовно якого є сумніви щодо віднесення його до *ratio* чи *dictum*, на протилежний. Якщо результатом такої зміни видається інше рішення у справі, ніж те, яке було ухвалено, то такий висновок є частиною *ratio* [6, с. 203–204].

Дійсно, видається, що прихильниками зазначеної концепції є значна кількість суддів Верховного Суду, адже багато підготовлених ними судових рішень та окремих думок містять розмежування *ratio* чи *dictum*, або хоча б згадки про них. Цікавим є те, що, як показав огляд судової практики в Єдиному державному реєстрі судових рішень, попри те, що окреслену концепцію поділу мотивувальної частини на *ratio* чи *dictum* використовують щонайменше Касаційний господарський суд, Касаційний цивільний суд, Касаційний кримінальний суд та Велика Палата Верховного Суду [21; 22; 23; 24], найбільш популярною вона виявилася серед суддів Касаційного господарського суду. Тим не менш, наведене дає підстави зробити висновок, що така концепція дійсно була певною мірою сприйнята Верховним Судом, хоча аналіз практики вказує на те, що виділення *ratio* чи *dictum* в постановах суду трапляється несистематично.

Оскільки наразі українська правова наука не дає чіткої відповіді, чи входять способи та правила тлумачення до *ratio* або *dictum*, а згадана концепція запозичена з американської правової системи, слід звернутися саме до неї. Однак варто зауважити, що аналіз американських джерел не дав однозначної відповіді на поставлене питання.

З одного боку, згідно з традиційним поглядом, положення методології тлумачення зазвичай не мають прецедентного статусу у федеральних

судах і, таким чином, є *dicta* [7, с. 103–104]. З іншого боку, нижчі суди зазвичай доходять висновку, що методологічні твердження Верховного суду США відносять до *holdings*, а отже, є обов'язковими [7, с. 131]. При цьому А.-Е. П. Бруль звертає увагу, що деякі судді Верховного суду США вважали окремі сформовані ним правила тлумачення обов'язковими [7, с. 130]. К. Дж. Балдаччі, своєю чергою, звертає увагу на те, що повне виключення інтерпретаційних передумов із «рішення» справи завжди суперечило думці Верховного суду США про те, що частини висновку, необхідні для досягнення результату, є обов'язковими для майбутніх судів [8, с. 1245]. І дійсно звернення до методу Уембо, про який писав К. М. Пільков [6, с. 203–204], дає результати на користь віднесення в певних випадках методологічної частини до *ratio*: так, коли заміна умовиводу щодо того, у який спосіб тлумачити норму права або за допомогою якого правила, на протилежний, змінює висновок щодо застосування норми права, то такий умовивід має бути частиною *ratio*.

Слід зауважити, що в американській правовій науці поділ на *ratio decidendi* та *dictum* має дедалі менше значення [7, с. 130–131], оскільки в США виходом із проблеми розмежування *ratio decidendi* та *dictum* еволюційно стала повага до висновків вищих судів у цілому, зокрема й до *dicta* [6, с. 204]. За таких умов пошук відповіді на питання через звернення до поділу на *ratio decidendi* та *dictum* видається неефективним.

Позиції деяких інших українських вчених, здається, виключають віднесення способів та правил тлумачення, за допомогою яких було розкрито зміст норми, до висновку щодо її застосування. Так, наприклад, М. Шумило стверджує, що «постанови касаційного суду є не тільки джерелом права (є обов'язковими для застосування судами першої та апеляційної інстанцій), а й мають бути своєрідним посібником із формулювання правових висновків, де наводяться, окрім формальноюридичних аргументів на підтвердження чи спростування доводів касаційної скарги, і застосування інших інструментів правничої герменевтики, які пояснюють логіку й алгоритм ухвалення рішення касаційним судом. Такий підхід опосередковано сприятиме забезпеченню єдності та сталості судової практики, оскільки, окрім результату вирішення спору й формулювання правового висновку, важливими є й застосовані підходи, які уможливили такий результат (правовий висновок)». Окрім того, М. Шумило звертає увагу на двоєдиність постанов Верховного Суду: правовий висновок сам по собі та методологічні підходи, що дають змогу простежити шлях до саме такого правового висновку [5, с. 53].

Із відмежуванням «методологічних підходів» від висновку щодо застосування норм все ж слід погодитися, але з деяким застереженням. Дійсно, саме лексичне значення слова «висновок» — логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів [25], — указує на те, що хід думок суддів на шляху до логічного умовиводу, яким є значення змісту норми права, не може вважатися висновком щодо їх застосування.

Водночас наведене не виключає того, що певні твердження в ланцюгу формування висновку щодо застосування норм права можуть самі

бути висновком щодо застосування *інших* норм права. Більше того, упровадження такої концепції в судову практику України сприятиме забезпеченню її єдності.

Наприклад, припустимо, що Верховний Суд, тлумачачи норму закону, стверджує, що в разі, якщо її текст допускає наявність декількох варіантів інтерпретації, один із яких не сумісний з Конституцією України, а інший відповідає її змісту, слід обрати останній (т.зв. «конституційно-конформне тлумачення»). Враховуючи викладене, Верховний Суд обирає другий варіант змісту норми права. У цьому прикладі результат тлумачення норми права за допомогою конституційно-конформного тлумачення є висновком Верховного Суду щодо застосування норми права, а сам спосіб тлумачення — обґрунтуванням такого висновку. Водночас Верховний Суд при цьому сформував правило тлумачення низки норм права, які стосуються звернення до джерел права, а саме ст. 8 Конституції України, відповідно до якої «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [26] та, наприклад, ст. 11 ГПК України, згідно з якою «Суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [18].

Наведене деякою мірою перегукується із концепцією Дж. В. Коннора (Jordan Wilder Connors), до якої звертається К. Дж. Балдаччі, про те, що висновки Верховного суду США щодо методології тлумачення є не просто рішеннями, а «субрішеннями», тобто висновками другого порядку, які передують вирішенню питання по суті, — що означає правовий текст і спосіб його застосування до сторін [8, с. 1254].

Водночас слід зауважити, що, як вбачається з ГПК та ЦПК України, висновок щодо застосування норм права є обов'язковим для застосування саме в подібних правовідносинах [18; 19], що породжує питання, чи можливо взагалі визначити подібні правовідносини для висновків Верховного Суду, які стосуються способів та правил тлумачення, а отже, і дієвості запропонованої концепції.

У судовій практиці спостерігається певна еволюція того, що слід вважати подібними правовідносинами. Так, певний час після судової реформи 2017 року були актуальними висновки Великої Палати Верховного Суду про те, що під судовими рішеннями в подібних правовідносинах слід розуміти такі рішення, за змістом яких тотожними, аналогічними є предмети спору, підстави позову, зміст позовних вимог та встановлені фактичні обставини, а також має місце однакове матеріально-правове регулювання спірних відносин; така подібність означає, зокрема, тотожність суб'єктного складу правовідносин, об'єкта та предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм (зокрема, часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни відповідних правовідносин) [27].

Однак у постанові від 12 жовтня 2021 р. у справі № 233/2021/19 Велика Палата Верховного Суду конкретизувала зазначені висновки, указавши, що на предмет подібності слід оцінювати саме ті правовідносини, які є спірними в порівнюваних ситуаціях; встановивши учасників спірних

правовідносин, об'єкт спору (які можуть не відповідати складу сторін справи та предмету позову) і зміст цих відносин (права й обов'язки сторін спору), суд має визначити, чи є певні спільні риси між спірними правовідносинами насамперед за їхнім змістом; а якщо правове регулювання цих відносин залежить від складу їхніх учасників або об'єкта, щодо якого вони вступають у правовідносини, то в такому разі подібність слід також визначати за суб'єктним і об'єктним критеріями відповідно; для встановлення подібності спірних правовідносин у порівнюваних ситуаціях суб'єктний склад цих відносин, предмети, підстави позовів і відповідне правове регулювання необов'язково мають бути тотожними, тобто однаковими [27].

При цьому подальша судова практика Верховного Суду підтвердила широкий підхід до визначення подібності правовідносин. Наприклад, у постанові від 28 листопада 2022 р. у справі № 907/749/19 Верховний Суд зауважив, що подібність правовідносин може визначатися також у *контексті* застосування судами відповідної норми процесуального права під час вирішення відповідної справи [28].

Так, у вказаній справі Верховний Суд визнав подібними правовідносини у двох справах лише на підставі того, що в обох із них вирішувалося питання того, чи є обов'язковим для врахування висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду, якою справу направили на новий розгляд [28].

Таким чином, наприклад, якщо Верховний Суд сформує висновок, відповідно до якого в разі, якщо текст законодавства щодо позовної давності за його буквального прочитання допускає двозначне тлумачення, перевага повинна надаватися тому значенню, за якого порушене право підлягає захисту, то зазначений висновок буде релевантним для всіх правовідносин, у яких відповідач заявив про застосування наслідків спливу позовної давності.

Інший приклад: якщо Верховний Суд сформує як висновок щодо застосування норм права вищезгадане правило про обов'язок судів застосовувати конституційно-конформне тлумачення, то такий висновок буде релевантний в усіх правовідносинах у контексті застосування судами ст. 8 Конституції України.

Наступним постає питання: наскільки широким може бути такий висновок Верховного Суду щодо застосування норм права? О. Гаврилюк підтримує впровадження стандарту тлумачення, в основу якого покласти шість елементів тлумачення:

- 1) текст;
- 2) історія цього тексту;
- 3) традиції (як цей текст використовувався раніше);
- 4) прецедент (усталена судова практика);
- 5) мета положення;
- 6) наслідки тлумачення.

При цьому учений рекомендує це впровадити через прийняття Радою Європи відповідного міжнародного акта — висновку Консультативної ради європейських судів з подальшою імплементацією в національних правових системах [4, с. 226].

Така пропозиція автора не є достатньо переконливою. Питання способів та правил тлумачення права, і особливо їх ієрархії, є достатньо дискусійним у правничій науці, а тому малоімовірним є формування загальноєвропейського консенсусу в цьому питанні. До того ж позиція Ради Європи залишатиметься рекомендаційною за своїм характером і невідомо, чому вона обов'язково має бути імплементована в національні правові системи.

Запропонований стандарт, як вбачається зі слів О. Гаврилюка, сформований на основі позиції судді Верховного суду США у відставці С. Бреєра (Stephen Breyer) [4, с. 219]. Слід зауважити, що, незважаючи на авторитетність останнього серед ліберального крила суду, зазначена позиція в США не стала загальноприйнятою. Більше того, на батьківщині С. Бреєра універсальні стандарти тлумачення не набули широкого застосування, хоча були спроби застосування в окремих штатах. Так, коли у Верховному суді Мічигану незначну більшість отримали текстуалісти, вони встановили те, що нібито було обов'язковим режимом текстуалізму, але меншість не повністю це сприйняла, і відданість суду текстуалістичній революції то зростала, то слабшала відповідно до результатів виборів [7, с. 162].

Найбільш успішним прикладом вважається Орегон, Верховний суд якого близько 15 років застосовував підхід до тлумачення права, відомий як «рамка PGE» («*PGE framework*»), яка ставила текст на перший рівень і дозволяла звертатися до джерел нижчих рівнів лише за неясності тексту [7, с. 118]. У такому разі суди мали спочатку звертатися до історії законодавства, а якщо і вона не дає зрозуміти намір законодавця, то до максимум законодавчого тлумачення [29]. Ця система, доки діяла, дійсно підвищувала передбачуваність інструментарію, але головний недолік таких багаторівневих підходів у тому, що передбачуваність їхнього інструментарію походить із лексичного пріоритету: джерела наступного рівня взагалі не можуть використовуватися, доки аналіз попереднього рівня не виявиться безрезультатним. Теоретично лексична пріоритизація передбачає складні компроміси між якістю рішення, витратами на його ухвалення та іншими чеснотами [7, с. 164]. Зрештою, в 2009 році Верховний суд Орегону пом'якшив інтерпретаційний режим, дозволивши на першому етапі розглядати законодавчу історію для з'ясування намірів законодавця, тобто навіть тоді, коли текст норми не є очевидно неоднозначним [30].

При цьому ті американські вчені, які прихильно ставляться до виокремлення методологічного прецеденту, застерігають від пошуку тотальних теорій, оскільки загальні максими можуть не охоплювати (чи не пояснювати) складних справ, а загальні принципи можуть штовхати до поспішних узагальнень щодо корисності певних джерел [8, с. 1284–1285].

А.-Е. П. Бруль стверджує, що розвиток методологічного прецеденту у США може мати прогрес у питаннях допустимості джерел, чинності канону (правила) тлумачення, встановлення пріоритетів між ними тощо. Усе це відрізняється від питань ваги джерела (наскільки сильно воно впливає на значення) та некатегоричних питань обсягу (наскільки неоднозначним має бути текст, щоб канон Х застосовувався), які точній конкретизації не піддаються [7, с. 161].

Наведене може слугувати орієнтиром того, де в українському праві могли б сформуватися методологічні висновки щодо застосування норм права. Це, наприклад, можуть бути висновки з таких питань, пов'язаних із застосуванням правил тлумачення:

- а) як тлумачити терміни в межах одного нормативно-правового акта,
- б) чи допускається, а якщо так, то в яких випадках, тлумачення норм права всупереч тексту закону (*contra legem*),
- в) чи допускається при тлумаченні наміру законодавця врахування змін до тексту закону, що були внесені пізніше.

Такі висновки Верховного Суду мали б характер висновків щодо застосування норм права і були б обов'язковими для врахування судами України.

Формування та розвиток висновків Верховного Суду з наведених питань слугуватиме як кроком до зменшення того, що дехто називає судовим активізмом, так і до уніфікації української судової практики загалом. Наразі забезпечення єдності судової практики на рівні Верховного Суду, а отже, і судової системи, ускладнюється значною кількістю суддів Верховного Суду, оскільки остання означає більшу варіативність поглядів на правозастосування, а отже, і ширший спектр інтерпретаційних та методологічних уподобань, за допомогою яких можливо обґрунтувати різні варіанти тлумачення закону, а отже, і вирішення справи.

Однак не всі міркування Верховного Суду щодо способів та правил тлумачення права можуть бути конкретизовані настільки, щоб набутися статусу повноцінних висновків щодо застосування норм права, які були б обов'язковими для врахування судами України. Наприклад, в американській науці правники дійшли висновку, що питання того, наскільки неоднозначним має бути текст, щоб правило Х застосовувалося, точній конкретизації не піддається [7, с. 161]. Наведене справедливе і для України: як зауважує А.-Е. П. Бруль, сила подібних правил є вкрай чутливою до контексту, і узагальнити, коли саме вони спрацюють, важко [7, с. 161]. Ця обставина впливає з природи самого питання, а не з особливостей американської правової системи.

Водночас міркування судів із подібних питань також можуть мати важливе значення, адже мають можливість слугувати рекомендаційним орієнтиром для судів нижчих інстанцій, а тому важливо, щоб український Верховний Суд письмово приділяв методології достатньо уваги під час тлумачення складних питань права. У контексті наведеного варто згадати М. Шумила, який стверджував, що постанови касаційного суду мають бути своєрідним посібником із формулювання правових висновків [5, с. 53]. Це підтверджує і досвід США: суди нижчих інстанцій зважають не лише на букву прецеденту Верховного суду США, а й на широкий спектр сигналів про те, як вищі суди підійдуть до конкретних питань і підлаштовують свої рішення, щоб уникнути скасування [8, с. 1274].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз практики Верховного Суду щодо способів і правил тлумачення норм права свідчить про її недостатню прогнозованість і суперечливість, що є

суттєвим недоліком, оскільки обрання способів і правил тлумачення безпосередньо впливає на результат вирішення спорів. Оскільки забезпечення єдності судової практики пов'язане з обов'язком судів ураховувати висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, вирішення окресленої проблеми потребує встановлення того, чи охоплюються цим поняттям судження суду касаційної інстанції про способи та правила тлумачення норм права.

У результаті дослідження було з'ясовано, що способи та правила тлумачення, за допомогою яких Верховний Суд розкриває зміст норми, в науці скоріше належать до обґрунтування, а не до висновку щодо застосування норм права. Водночас запропоновано вважати, що окреме твердження в ланцюгу обґрунтування висновку щодо застосування норм права може одночасно бути висновком щодо застосування іншої норми права, насамперед тієї, яка регулює звернення до джерел права, що сприятиме уніфікації практики Верховного Суду щодо способів та правил тлумачення норм права.

При цьому обґрунтовано, що уніфікація практики Верховного Суду щодо способів та правил тлумачення можлива не в будь-яких межах. Наприклад, запровадження універсальних (тотальних) стандартів тлумачення не є перспективним напрямом. Виснувано, що придатними для формування висновків щодо застосування норм права є питання, що піддаються конкретизації. Водночас зауважено, що неможливість конкретизації окремих методологічних міркувань не позбавляє їх юридичного значення, оскільки вони є рекомендаційним орієнтиром для судів нижчих інстанцій, а тому важливо, щоб Верховний Суд під час вирішення складних питань права приділяв письмовому викладенню таких міркувань достатню увагу.

Перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення конкретних правил тлумачення, які було б доцільно впровадити в національну правову систему як висновки Верховного Суду щодо застосування норм права та аналіз їхнього впливу на забезпечення та розвиток судової практики.

Список використаних джерел

1. Case of Ukrkava, TOV v. Ukraine : Judgment of the European Court of Human Rights of 06.02.2025, application no. 10233/20. HUDOC. URL: <https://t.ly/G8Trq> (date of access: 04.09.2025).
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі № 916/3006/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://t.ly/cdSzn> (дата звернення: 04.09.2025).
3. Pokol B. A jog szövegrétegének határai a jogértelmezésben. *Jogtudományi közlöny*. 2014. No. 69 (3). P. 128–141. *Repository of the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. URL: <https://t.ly/OIMzE> (date of access: 04.09.2025).
4. Гаврилюк О. Невизнаний фактор єдності судової практики — стандарт правотлумачення. *Право України*. 2021. № 5. С. 215–227. <https://doi.org/10.33498/louu-2021-05-215>.
5. Шумило М. Правові висновки касаційного суду: inter praeteritum et futurum. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 47–54. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.08>.
6. Пільков К. М. Висновки Верховного Суду: формула висновку, його обов'язковість та механізм відступу. *Juridical scientific and electronic*

- journal*. 2023. № 8. С. 201–209. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/46>.
7. Bruhl A.-A. P. Eager to follow: methodological precedent in statutory interpretation. *North Carolina Law Review*. 2021. Vol. 99. P. 101–166. *Carolina Law Scholarship Repository*. URL: <https://t.ly/TNeXE> (date of access: 04.09.2025).
 8. Baldacci C. J. The common law of interpretation. *Virginia Law Review*. 2022. Vol. 108, no. 5. P. 1243–1288. URL: <https://t.ly/bkBPz> (date of access: 04.09.2025).
 9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV [станом на 01.01.2024 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/zJ0lj> (дата звернення: 04.09.2025).
 10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV [станом на 30.01.2024 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/xAVGs> (дата звернення: 04.09.2025).
 11. Про відміну на всій території України карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2023 р. № 651. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/OtuDA> (дата звернення: 04.09.2025).
 12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV [станом на 04.09.2025 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/i09NV> (дата звернення: 04.09.2025).
 13. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Закон України від 29.11.2001 р. № 2866–III [станом на 10.11.2023 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/GUhmw> (дата звернення: 04.09.2025).
 14. Про громадські об'єднання. Закон України від 22.03.2012 р. № 4572–VI [станом на 03.09.2024 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/ejwmu> (дата звернення: 04.09.2025).
 15. Постанова Верховного Суду від 14.09.2022 р. у справі № 909/298/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/soEcW> (дата звернення: 04.09.2025).
 16. Малишев Б. В., Москалюк О. В. Застосування норм права (теорія і практика) / за заг. ред. Б. В. Малишева. Київ : Реф., 2010. 260 с.
 17. Про правотворчу діяльність. Закон України від 24.08.2023 р. № 3354–IX [станом на 19.04.2025 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/piQ3X> (дата звернення: 04.09.2025).
 18. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798–XII [станом на 28.08.2025 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/mQxRN> (дата звернення: 04.09.2025).
 19. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV [станом на 17.07.2025 р.]. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/04wMn> (дата звернення: 04.09.2025).
 20. Сердюк В., Бабій А. Правовий висновок касаційного суду як інструмент забезпечення сталості та єдності судової практики (15.03.2021, 12:52). *Судово-юридична газета*. URL: <https://t.ly/DhzUH> (дата звернення: 04.09.2025).
 21. Постанова Верховного Суду від 30.07.2019 р. у справі № 5/128. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://t.ly/zHCGm> (дата звернення: 04.09.2025).

22. Постанова Верховного Суду від 07.05.2025 р. у справі № 381/3190/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://t.ly/9tFwf> (дата звернення: 04.09.2025).
23. Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 р. у справі № 233/8772/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://t.ly/txMo2> (дата звернення: 04.09.2025).
24. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.08.2023 р. у справі № 910/19199/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://t.ly/F9pc4> (дата звернення: 04.09.2025).
25. Висновок. Словник.ua. URL: <https://t.ly/KTHYn> (дата звернення: 04.09.2025).
26. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://t.ly/Iob-k> (дата звернення: 04.09.2025).
27. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.10.2021 р. у справі № 233/2021/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://t.ly/zolmQ> (дата звернення: 04.09.2025).
28. Постанова Верховного Суду від 28.11.2022 р. у справі № 907/749/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://t.ly/YBN40> (дата звернення: 04.09.2025).
29. Portland General Electric Co. v. Bureau of Labor and Industries : Decision of the Supreme Court of Oregon of 19.10.1993, 317 Or. 606, 859 P.2d 1143. Justia. URL: <https://t.ly/JlPh3> (date of access: 04.09.2025).
30. State v. Gaines : Decision of the Supreme Court of Oregon of 30.04.2009, case no. S055031. Justia. URL: <https://t.ly/9hAO1> (date of access: 04.09.2025).

Надійшла до редакції 05.09.2025
Прийнята до друку 24.12.2025

Опублікована онлайн 25.12.2025
Опублікована № 6 (108), 2025

Illia OZADOVSKYI

(Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Unification of the Supreme Court's Case Law on Methods and Rules of Legal Interpretation

The article addresses the unification of the case law of the Supreme Court concerning the methods and canons of legal interpretation as a means of ensuring the consistency of judicial practice in civil and commercial proceedings. The scholarly problem lies in the fact that the insufficient consistency of judicial practice has traditionally been regarded as a substantial deficiency of the domestic legal system, one manifestation of which is the unpredictability with which the courts form and modify their case law, while the question of the legal significance of the methodological statements of the Court of Cassation remains unresolved. The purpose of the article is to determine whether the Supreme Court is able to unify judicial practice in the use of methods and canons of legal interpretation and, if so, in what manner. Drawing on an analysis of the case law of the Supreme Court, the author demonstrates that the recourse of the Court of Cassation to interpretive methodology remains inconsistent and unpredictable, whereas the choice of a particular method of interpretation directly determines the outcome of the dispute and is capable of reversing it. The article examines how the methods and canons of interpretation relate to the notion of a conclusion on the application of legal rules within the meaning of Article 236(4) of the Commercial

Procedure Code of Ukraine and Article 263(4) of the Civil Procedure Code of Ukraine. It is established that the division of a court's statements into ratio decidendi and dictum, borrowed from the law of common law countries, has to a certain extent been adopted by the Supreme Court, yet it provides no unequivocal answer to the question raised, either in domestic or in American doctrine. The author argues that although the methodological statements of the court of cassation are ordinarily attributed to the reasoning underlying a legal position, an individual statement of this kind may simultaneously constitute a conclusion on the application of other legal rules, primarily those governing recourse to the sources of law, and therefore be binding on the courts. The article separately examines whether the proposed concept lends itself to practical application through the criterion of the similarity of legal relations, and shows that the evolution of the case law of the Supreme Court towards a flexible understanding of such similarity poses no obstacle to it. The article identifies the limits of the possible unification of judicial practice concerning the methods and canons of interpretation: those questions that lend themselves to precise specification are suitable for the formation of conclusions on the application of legal rules, the range of such questions being examined against the experience of the United States. The author further contends that the introduction of universal standards of interpretation is inappropriate in the light of foreign experience. It is concluded that the impossibility of specifying certain methodological considerations does not deprive them of legal significance, since they serve as advisory guidance for lower courts, and it is therefore important that the Supreme Court devote sufficient attention to setting out such considerations in writing when resolving complex questions of law.

Keywords: *methods of legal interpretation, canons of legal interpretation, conclusion on the application of legal rules, case law.*